توێژینەوەکانی
کۆنفرانسی زانستیی نێودەولەتیی
جینۆسایدی گەلی کوردستان
(جینوسایدی کوردی فەیلی)

GENOCIDE.KRD

زانکۆی سەلاحەدین

زانکۆی دهۆك

زانکۆی سوران

زنجیرە پەرتووکی کونفرانسیی جینوسایدی کوردی فەیلی (1)

GFK

کۆنفرانسی زانستیی نێودەولەتیی جینوسایدی گەلی کوردستان

(جینوسایدی کوردی فەیلی)

هەولێر 2 ـ 2023/5/4

توێژینەوەکانی کۆنفرانسی زانستیی نێودەولەتیی
جینۆسایدی گەلی کوردستان
(جینوسایدی کوردی فەیلی)

سەرپەرشتیکردن

پ. ی . د. سالم جاسم حاجی　　پ. د. صلاح محمد سلیم

پ. د. نشوان شکری عبداللە　　د. ازاد سالم محمد

پ. ی. د. عبدالرحمن کریم دەروێش

- تویژینەوەکانی کۆنفرانسی زانستیی نێودەولەتیی
جینۆسایدی گەلی کوردستان (جینوسایدی کوردی فەیلی) (4)
- سەرپەرشتیکردن: پ. ی . د. سالم جاسم حاجی		پ. د. صلاح محمد سلیم
پ. د. نشوان شکری عبدالله		د. ازاد سالم محمد
پ. ی. د. عبدالرحمن کریم دەروێش
- دیزاین: ناجی بدل
- ژمارا سپاردنێ: (D-/2714/23)

- مافێ چاپ و بەلاڤکرنێ بۆ زانکۆیا دهۆك - سەنتەرێ ڤەکۆلینێن جینوسایدێ د پاراستینە

https://genocide.krd

info@genocide.krd

/https://www.facebook.com/people/GENOCIDEkrd

009647511101241

سەنتەرێ ڤەکۆلینێن جینوسایدێ / زانکۆیا دهۆك - کومەلگەها زانکۆیێ - جادا زاخو 38 - ئاڤاهیێ پەرتوکخانا مەلبەندی - قاتێ دووێ.

توێژینەوەکانی
کۆنفرانسی زانستیی نێودەولەتیی
جینۆسایدی گەلی کوردستان
(جینوسایدی کوردی فەیلی)

لیژنەی ئامادەکاری

پ. ی. د. عبدالرحمن كريم دەروێش	زانكۆی سۆران
پ. د. مصطفى صابر عەتار	زانكۆی سەڵاحەددین
پ. د. نەشوان شكرى عبدلله	زانكۆی دهۆك
پ. د. سيروان جەبار ئەمين زەند	زانكۆی سۆران
پ. ی. د. ميديا ئيبراهيم فەتاح	زانكۆی سۆران
پ. ی. د. كارزان عبدالمحسن محمد	زانكۆی سەڵاحەددین
پ. ی. د. سالم جاسم	زانكۆی دهۆك
پ. ی. د. خەليل مصطفى عوسمان	زانكۆی دهۆك
پ. ی. د. شارى خاليد	زانكۆی سۆران
د. ازاد سالم محمد	زانكۆی دهۆك
م. ی ئامانج نەجمەدين عبدالغفور	زانكۆی سەڵاحەددین
سامي سالم محمد	زانكۆی دهۆك

لیژنەی زانستی

پ. د. محمد احسان	کۆلیژی شاهنشاهی\ لەندنی
پ. د. مارتن فان برونسن	زانکۆی نیشتیمانی- سنگافوره
پ. د. عبدالفتاح بۆتانی	ئەکادیمیای کوردی
پ. د. ئیسماعیل قمندار	زانکۆی پاریس جۆسیو- فرنسا
پ. د. ئەنطونیو جیرونیمو باریوس	کوستاریکا
پ.د. شریفه کلاع	زانکۆی جەزائیر -3 جزائیر
پ. د. دیاری صالح مجید	زانکۆی موستەنصریه
پ. د. قادر محمد حسن	زانکۆی سەلاحەددین-هەولێر
پ. د. صلاح محمد سلیم	زانکۆی دهۆك
پ. د. مها حسن بکر	زانکۆی سەلاحەدین- هەولێر
پ. د. ناز بدرخان سندی	زانکۆی بەغداد
پ. د. صباح عباس جاسم	زانکۆی بوکیکنگهام- لندن
پ. د. محمد صبری صالح	زانکۆی دهۆك
پ. د. حسین عبد عیسی	زانکۆی سلێمانی
پ. د. مارینا چافۆنتاکی	زانکۆی لینکۆڵن- ئینگلترا
پ. د. ساڵح ئاکین	زانکۆی ڕوان نۆرمەندی - فەڕەنسا
پ. د. ساشا بورژوا ژێرۆنده	زانکۆی پاریس پانتیۆن
پ. د. هادی ئومێد فەیلی	زانکۆی ئەمریکی نیودەوڵەتی له لەندەن
پ. د. محمود محمد زاید	زانکۆی ئەزهەر- قاهره
پ. د. دانێلا ئیریرا	زانکۆی کاتانیا- ئیتالیا
پ. ی. د. دایان کینگ	زانکۆی کینتاکی
پ. ی. د. بەهار بصیر	زانکۆی دوورهایم
پ. ی. د. مارکۆ ئەتیلا هۆو	کۆلیژی سەرایيبۆ بۆ زانست و تەکنەلۆجیا
پ. ی. د. پادریس موسلمزاده تهرانی	زانکۆی مالایا- مالیزیا
پ. ی. د. شاخەوان عبدالله دەلۆ	زانکۆی سۆران
پ. ی. د. هەژار ڕەحیمی	زانکۆی سۆران
پ. ی. د. حەبیب ئیبراهیم	زانکۆی رووربوخۆم- ئەڵمانیا

پێشەکی

جینۆساید بە دایکی تاوانەکان هەژمار کراوە. تاوانێکە ڕووبەڕووی گروپە مرۆییەکان دەبێتەوە، بە هۆکاری جیاوازەوە لەڕووی نەتەوەیی، ئیتنی، ڕەگەزی یا ئاینییەوە. کەم نین ئەو تاوانانەی لە مێژوودا دژ بە گروپە جیاوازە مرۆییەکان ئەنجام دراون، لە ئاکامیشدا کاریگەری لەسەر چارەنووس و بونیادی کولتوری و بایۆلۆژی و ژینگە و ژیان و ئاکاری بەئامانجگیراوان بەجێ هێشتووە.

گەلی کوردستان یەکێکە لە دێرینترین گەلانی سەر ڕووی زەمین، هەر لەسەرەتای سەرهەڵدانی مێژوودا لەسەر خاکی دێرینی کوردستان جێگیربووە و ژیاوە، گەلێکی دەوڵەمەندە لەڕووی فرە کولتوری و ئاینییەوە. لە دوای جەنگی یەکەمی جیهان، بەشێکی کوردستان بە دەوڵەتی عیراقەوە لکێندرا، گەلی کوردستان لەم بەشە ڕووبەڕووی چەندین تاوانی دژە مرۆیی بووەتەوە کە بە پێی پێوەرەکانی یاسا گەردوونییەکان بەتاوان هەژماردەکرێن، وەك: تاوانەکانی جەنگ، ڕاگواستن، دوژمنکاری، تاوانەکانی دژ بە مافەکانی مرۆڤ و تاوانی جینۆساید، تاد.

یەکێك لەو تاوانانە جینۆسایدکردنی کوردی فەیلی بوو، کە بەچەندین قۆناغی جیاواز ئەنجامدرا، تا بۆ دواجار لە سەر دەستی بەعسییەکان، بە پێی بەرنامەیەکی ڕێکخراو و بە شێوەیەکی سیستماتیک، برا فەیلییەکانمان لەسەر ماڵ وحاڵی خۆیان دەرکران، ڕەگەزنامەیان لێ سەندرایەوە، بۆ سەر سنووری ئێران و لەخراپترین بارودۆخدا دەرکران و 22 هەزار لاوی کوردی فەیلی تاوەکو ئێستا بێ سەروشوێنکراون، 14 شار وشاروچکەی ناوچەکانی کوردی فەیلی خاپورکران وناوچەکانیان تەعریب کران، ماڵ وموڵکیان دەستی بەسەردا گیرا و کۆڵەگەی خێزانییان هەڵوەشێندرایەوە.

بەشێکی زۆری ئەم تاوانانە لە پایتەختی عیراق، لەبەرچاوی کۆمەڵگەی عێراقی، هەرێمی و نێودەوڵەتیدا ئەنجامدرا. سەرەڕای تێپەڕبوونی 43 ساڵ بەسەر کۆتا قۆناغی ئەم جینۆسایدە، بەڵام هێشتا ڕێژەیەکی زۆر لە ڕزگاربووان، بێ ڕەگەزنامە ماونەتەوە وماڵ وموڵکیان بۆ نەگەڕێندراوەتەوە، تا ئێستاش بە هەزارانیان دەربەدەری وڵاتانن ولە ئاوارەییدا دەژین، هێشتا چارەنووسی زیاتر لە بیست هەزار کەسی بێ سەروشوێنکراو بە نادیاری ماوەتەوە. دوای ڕوخانی ڕژێمی بەعس ئەم تاوانە لە دادگای باڵای تاوانەکانی عیراق بە جینۆساید ناسێندرا، بەڵام بەداخەوە تا ئێستا نە داوای لێبووردنییان لێکراوە، نە قەرەبووی مادی ومەعنەوی کراونەتەوە و نە ماڵ و موڵکیان بۆ گەڕێندراوەتەوە.

بەپێی تێڕوانینی ئەکادیمی وبەپێی بوارە زانستییە جیاجیاکان، لەلایەن کەسانی پسۆڕەوە، ئەم تاوانە بەشێوەی تاکەکەسی خراوەتە ژێر لێکۆڵینەوە و شڕۆڤەکردن و لێکدانەوە، ئەمەش بە سەرەتایەکی گرنگ ودروست دەزانین بۆ دامەزراندنی بواری زانستی جینۆسایدناسی لەکوردستاندا، کوردستانێک کە لەلایەن بەشێک لە جینۆسایدناسان بە مەڵبەندی جینۆساید هەژمار کراوە.

هەر لەم سۆنگەیەوە پرۆژەی ئەنجامدانی ئەم کۆنفراسە لەمیانەی هەستکردن بە بەرپرسیارییەتی

مێژوویی وئەخلاقیی و زانستییەوە هەڵقوڵاوە، لە ژێر دروشمی (دەرخستنی ڕاستییەکان بۆ گەیشتن بە دادپەروەری)، ئەم کۆنفرانسە بە میتۆدی زانستی کار بۆ ناساندنی ئەم جینۆسایدە دەکات، بۆ ئەوەی ئەم جۆرە تاوانە ترسناکانە لەبیرنەکرێن وبەوردی هۆکار وپاڵنەر وکاریگەرییەکانی بزانرێت و هەوڵبدرێت بە شێوەیەکی زانستی چارەسەری بۆ بدۆزرێتەوە، تاوەکو لەلایەك قوربانییەکان قەرەبووبکرێنەوە وتاوانباران سزا بدرێن و لەلایەکی ترەوە چیتر ئەم جۆرە تاوانانە دووبارەنەبنەوە و ڕوونەدەن.

کاتێك ئەم پرۆژەیە کەوتە بەر دیدی سەرۆکی هێژا (مەسعود بارزانی)، بەو پەڕی پەرۆشییەوە بە پیرییەوە هات وپشتیوانیی خۆی بۆ دەربڕی و بووە هۆکاری سەرەکی سەرکەوتنمان بۆ ئەنجامدانی ئەم کۆنفرانسە هاوبەشەی هەر سێ زانکۆی؛ (سەلاحەدین، دهۆك و سۆران) و بە هاوکاری چەندین زانکۆ و دامەزراوەی زانستی دیکە.

بۆئەنجامدانی ئەم کۆنفرانسە، پەیوەندیمان بە سەدان توێژەر و بیرمەند و کەسانی پسپۆرکرد، بەتایبەت ئەوانەی لەسەر ئاستی ناوەخۆ و نێودەوڵەتی کاریان لەسەر جینۆساید کردوە، لەئەنجامدا لەناو سەدان بابەتی پێشکەشکراو لەلایەن کەسانی پسپۆڕ لە بوارە جیاجیاکان و بواری جینۆساید لەسەر ئاستی ناوەخۆ و نێودەوڵەتیدا، (109) بابەتی زانستی لەلایەن لێژنەی زانستی کۆنفرانسەوە ڕەزامەندی بەشداریکردنیان پێدرا، دەیانیتر بەهۆکاری جیاجیای وەك: سنوور و کاتی تەرخانکراو بۆ ناردنی بابەتەکان نەتوانرا لەم کۆنفرانسە بەشداربن.

ئەم پرۆژە ئەکادیمییە بە شەونخونی لیژنەی باڵا، لیژنەی ئامادەکاری هاوبەش، لیژنەی زانستی، لیژنەی راوێژکاری وسەرجەم لیژنەکانی دیکە، وپشتیوانی کەسانی خۆبەخش کە ماندوونەناسانە پشتیوانییان کردووین بۆ سەرکەوتنی ئەم کۆنفرانسە. هیوادارین ئەنجامی ئەم کۆنفرانسە ببێتە هۆی زیندووکردنەوەی پرسی (جینۆسایدکردنی کوردی فەیلی) وبایەخ پێدانی لە لایەن، لایەنە فەرمی، ئەکادیمی و ڕێکخراوە ناوخۆیی و نێوەدەوڵەتییەکانەوە.

پ. ی. د. عبدالرحمن کریم دەروێش
سەرۆکی لیژنەی ئامادەکاری

پێڕست

1-ژینۆسایدی گەلی کورد لە ژێر تیشکی بڕیاری دادگەی ناوخۆیی لاهای لە کەیسی (فرانس فان ئانرات)دا توێژینەوەیەکی شڕۆڤەکارانە

پ. ی. د. عێباد رۆحی 15

2-سیاسەتی بە عەرەبکردن لە عێراقدا کوردە فەیلییەکان بە نموونە

پ. ی. د. ماجد خەلیل فەتاح 29

3-کاریگەرییەکانی بەنداوی حەمرین لەسەر تێکدانی شوێنەوارەکانی ناوچە فەیلییەکان

پ. د. نەرمین علی............79

4-فاکتەر و جێکەوتەکانی جینۆسایدی کوردانی فەیلی لەقەزای خانەقین

م. ی. هێمن نصرالدین محمد امین - پ. ی. د. یاسین ئاشور جوهر 115

5-رۆڵی راگەیاندن لە ناساندنی کۆمەڵکوژی کوردە فەیلییەکاندا، توێژینەوەیەکی مەیدانیە

د. ئەکرەم فەرەیدون حەمەئەمین 145

6-ئاستی بایەخپێدانی میدیای کوردی بە جینۆسایدی فەیلییەکان لە عێراقدا (توێژینەوەیەکی مەیدانییە)

م. ی. دەشتی عەلی ڕەشید - پ. ی. د. یادگار عەلی محەمەد 173

7-واقعی ژیانی کوردە فەیلییەکان لە سایەی بەعسدا لە نێوان 1979 - 1991 لێکۆڵینەویەکە لە مێژووی زارەکی

پ. د. سامان حسێن ئەحمەد 197

8-ئەدەب وەک بیردانکا گەلان، کارتێکرنا بلیمەتێن کوردێن فەیلی ل سەر ڕەوشەنبیرییا کوردی

انتصار نجیب جوقی - نفل صالح اسلام 233

9-ڕۆمانا (بەندەر فەیلی) وەکو نموونە

م. شمال خمو خضر 303

10-سیاسەتی میدیایی و پرۆپاگەندەیی رژێمی عێراق لەجینۆسایدکردنی کوردانی فەیلی

د. شیلان یاسین خضر 335

11-ژیان دوای جینۆساید: توێژینەوەیەکی سایکۆلۆژییە لەبارەی کوردانی فەیلی

خەلیل سەلیم 363

12-ڕەنگدانەوەی ڕووداوەکانی جینۆساید لە فیلمی دۆکیومێنتاری کوردیدا (جینۆسایدی کوردە فەیلییەکان بە نموونە)

پ. ی. د. ژیلوان طاهر باپیر 383

13-ڕۆڵی دادگای نیشتیمانی لە بەدیهێنانی دادپەروەری لە جینۆسایدی کوردی فەیلی
م. سروشت سەربەست قاسم 397
14-پێوانەی شڵەژانی لێکترازانی ناسنامە لای کوردانی فەیلی لە هەرێمی کوردستان
م. هیوا عبدالعزیز جمیل - کاروان کاکەبرا کاکەمەد 417
15-جینۆسایدی کوردە فەیلییەکان لە عێراق دا لە نێوان ساڵانی1990-1980
لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی شیکاریی بەراوردکارییە
م. ی. سۆزان کریم صالح 439
ڕاسپاردەکانی کۆنفرانسی زانستیی نێودەوڵەتیی جینۆسایدی گەلی کوردستان
(جینۆسایدی کوردی فەیلی) 469

سیاسەتی میدیایی و پرۆپاگەندەیی رژێمی عێراق لەجینۆسایدکردنی کوردانی فەیلی

د. شیلان یاسین خضر
زانكۆی سه لاحهدین/ ك ۆلێژی ئاداب/به شی راگه یاندن

پوختەی تویژینەوەکە:

ئامانجی توێژینەوەکە بریتییە لە خستنەرووی ئەو بەڵگەنامانە و دیکۆمێنتانە و دۆزینەوەی ئەو ژمارانەی (رۆژنامەی الپورە) و بلاوکردنەوەی لەو کۆنفرانسە زانستییە نێودەوڵەتییە

گرنگی توێژینەوە: لایەنی میدیایی و پرۆپاگەندەیی رژێمی عیراق لەخۆ دەگرێت و لە میدیاکانیشدا بەتایبەتی (رۆژنامەی الپورە) کە زمانحالی حزبی بەعسی دەسەڵاتدار بوو. بە ئاشکرا پروپاگەندەی بۆ رێگەدان بە دەرکردن و لە ناوبردنی کوردانی فەیلی داوە بەبیانوی ئەوەی کە ئێرانین و عێراقی نین.

توێژینەوەکە وەسفییە و پشتی بەمیتۆدی شیکردنەوەی ناوەرۆك بەستووە، سنوری توێژینەوەکە بریتییە لە (رۆژنامەی پورە لە ساڵانی 1981-1980).

توێژینەوە دەگاتە چەند دەرئەنجامێك گرنگترینیان:

لە دوای هاتنی ڕژێمی بەعس بۆ سەر دەسەڵات، کوردە فەیلیەکان ڕووبەڕوی شاڵاوی توندی ڕاگواستن و لەناوبردن بوونەوە، بە بیانووی ئەوەی کە ڕەچەڵەکیان ئێرانییە. بەپێی بڕیاری 666 بە فەرمی مافی هاوڵاتیبونیان لێسەندرایەوە، ئینجا دەست گیرا بەسەر ماڵ و سامانەکانیان. هێرشی زۆر توند و دڕندانە دەکرانە سەر کوردە فەیلیەکان، بە زەوتکردنی ئافرەت و کوشتنی پیاو و منداڵەکان، کە لە مێژوودا کەموێنە بووە.

لەکۆتاییشدا توێژەر چەند راسپاردەیەکی خستۆتەروو گرنگترینیان:

1- کەیسی راگواستن و کوشتنی کوردانی فەیلی بە تاوانی جینۆساید. بەنێودەولەتی بکرێت.

2- ئەنجامدانی هەڵمەتی جۆراوجۆرو ناساندنی زیاتری فەیلییەکان.

کلیلی تویژینەوە: سیاسەتی میدیایی و پرۆپاگەندەیی، رژێمی عێراق، کوردانی فەیلی، جینۆساید، جینۆسایدکردنی کوردانی فەیلی.

پیشەکی:

ئەو نەتەوەو گرووپەی لە مێژوودا ڕووبەڕووی جینۆساید دەبێتەوە، دەبێتە گرووپێکی ڕێزلێگیراو. هەر میللەتێکیش بەشێکە لە مرۆڤایەتی، لە ڕووی کولتوور، شارستانی، کۆمەڵایەتی و ئابوورییەوە، واتە کوردە فەیلییەکانیش بەشێکین لە مرۆڤایەتی. بەپێی پێوەرە نێودەوڵەتییەکان، بەشێکی زۆری ئەو ستەم، هێرش و پەلامارانەی کراوەتە سەر هەرێمی کوردستان؛ دەچنە چوارچێوەی جینۆسایدەوە. جینۆساید چەندین دەوڵەتی دروست کرد و دەیان گەلیش بە بەکارهێنانی ئازارەکانیان توانییان مافە بەدەسهاتووەکانیان بپارێزن و ئەو مافانەش بەدەست بهێنن کە لێیان زەوت کراوە، ئەمەشیان لە ڕێگای ڕاکێشانی سەرنجی جیهان بۆ ئازارەکانیان کرد و توانییان جیهان بکەن بە بەرگریکاری جینۆسایدەکەیان، تەنها جینۆساید بەسە بیکەین بە ناسنامەی کوردە فەیلییەکان. ئەوەتا کوردانی فەیلی، قوربانییانی یەکەمی جینۆسایدی گەلی کوردن و تاوانی کۆمەڵکوژکردنی فەیلییەکان یەکێکە لە درندانەترین تاوانەکانی حزبی بەعس لەدژی نەتەوەی کورد. کێشەی کوردانی فەیلی لە عێراق، دوای جەنگی جیهانی یەکەم (1918-1914) و دروستبوونی دەوڵەتی عیراق لە (1921) بەپێی ڕێککەوتنی سایکس بیکۆ دەستی پێکرد، لە یەکەمین بریاری یاساییدا بۆ هاولاتیانی عیراقی یاسای ژمارە (42 ی سالی 1924) بەوەی کە عیراقییەکانی سەر بە (تەبەعییەی ئێرانی) پاشکۆی ئێرانین، بە هاولاتیانی پلە دوو و پلە سێ ئەژمارکران و دەسەلاتدارانی ئەوکاتی عێراق کوردی فەیلییان خستە خانەی پاشکۆی ئێرانی. سەرەڕای ئەوەی کە کوردانی فەیلی وەکو هاوڵاتی پلە دووی عێراقی دەژمێردران، بەڵام لە دامەزراندنی ئابووری دەولەتی عیراقەوە لەرووی خاوەندارێتی تایبەتدا بەشدارییان کرد. بۆیە دەلێن لەرێگای خاوەندارێتی تایبەت چونکە دەرگای دامەزراندن لە کەرتی گشتیدا بەسەریاندا داخراو بوو، لەرووی سیاسیشەوە فەیلییەکان بەشدارییەکی چالاکانەی جموجۆلی بزووتنەوەی دیموکراسی عیراقی و کوردستانی بوون. لەبەرامبەر سەرنەکەوتنی حزبی بەعسی عەرەبی ئیشتراکی لە بەدەستهێنانی پشتگیری فەیلییەکان بۆ بەرژەوەندی دەسەلات فەیلییەکان بوونە ئامانجی زەبرو لێدانی سەرەکی لەلایەن سیستەمی دەسەلاتی بەعس لە عیراقدا. هەر بۆیە دەولەت دەستی کرد بە زۆرە ملی راگواستنی کوردی فەیلی بۆ ئیران. ئەمەو سەرەڕای گرتن و راگواستنی بەردەوام و بەزۆر دەرکردنیان لە عیراق.

بەشی یەکەم: میتۆدنامەی توێژینەوەکە و چەمکەکان

باسی یەکەم: ڕێکاری توێژینەوەکە

یەکەم: کێشەی توێژینەوە

کورد بەدرێژایی مێژووی خۆی چەندین جار ڕووبەڕووی هەوڵی لەناوبردن و جینۆساید بووەتەوە، کەم ناوچەی کوردستان هەیە بەر شاڵاوەکانی جینۆساید، ئەنفال، بۆردوومان، کیمیاباران نەکەوتبێت. لەکێشەی توێژینەوە باسی جینۆسایدی کوردانی فەیلی دەکەین، کە فەیلییەکان لەنێوان دوو بەرداشی کورد بوون و شیعەبوون زەرەرمەندبوون.

دووەم: گرنگی ئەم توێژینەوەیە

لەوەدا خۆی دەبینێتەوە، کە لایەنی میدیایی و پڕۆپاگەندەیی رژێمی عیراق لەخۆ دەگرێت و لە میدیاکانیشدا پشتراستکراوەتەوە بەتایبەتی (رۆژنامەی پورە)، کە زمانحالی حزبی بەعس بوو. بەئاشکرا ئەم بابەتەی باسکردووەو پڕۆپاگەندەی بۆ رێگەدان بە دەرکردن و لەناوبردنی کوردانی فەیلی داوە بەبیانوی ئەوەی کە ئێرانین و عێراقی نین.

سێهەم: ئامانجی ئەم توێژینەوەیە

هەموو توێژینەوەیەکی زانستی هەوڵی بەجێگەیاندنی کۆمەڵە ئامانجێك دەدات، ئامانجە پەیوەندارەکان بەتوێژینەوەکە هێمای سەرەکییە بۆ گەیشتن بەئەنجامەکان، ئامانجی ئەم توێژینەوەیەش بریتییە لەخستنەرووی ئەو بەڵگەنامانەو دیکۆمێنتانە و دۆزینەوەی ئەو ژمارانەی رۆژنامەی (پورە) و بلاوکردنەوەی لەو کۆنفرانسە زانستییە نێودەوڵەتییە بۆ ئەوەی ببێتە کەیسێکی نێودەوڵەتی. ئامانجیکی دیکەی نیشاندانی ئەو زوڵم و ستەمەی کە دەرحەق بە پیکهاتەیەکی سەرەکی پێکهاتەکانی کۆمەڵگای عیراقی کراوەو ئەو ترسەی بەردەوام لەگەڵیان ژیا.

چوارەم: گریمانەکانی ئەم توێژینەوەیە

توێژەر بۆئەوەی بگات بەئامانجی توێژینەوەکەی چەندین گریمانەی خستۆتەڕوو بەمشێوەیە:

پەیوەندی ئاماری بەهێز لەنێوان ستراتیژیەتی سیاسەتی میدیایی و پڕۆپاگەندەیی رژێمی عێراق و بریارەکانی سالی 1981-1980 کە لەرۆژنامەی (پورە) بلاوبوونەتەوە لەرووی (دارشتنی ئامانج، پەیام، شێوەی دەرخستن) هەیە.

پەیوەندی ئاماری بەهێز لەنێوان پەیامی سیاسەتی میدیایی و پڕۆپاگەندەیی رژێمی عێراق و بریارەکانی تایبەت بەکوردانی فەیلی بەگوێرەی (بیرۆکە، هێزەکاراکان، رێرەوی سەلماندن، چوارچێوەی پشت بەستن) هەیە.

پێنجەم: جۆری توێژینەوەیە

توێژینەوەکە وەسفییە و پشتی بەمیتۆدی شیکردنەوەی ناوەرۆك بەستووە. چونکە مەنهەجێکی گونجاوە، بۆ مەبەست و سروشتی دیاردەیەکی میدیاییە، کە زانیاری لە بارەیەوە لەبەردەست دابێت. بەئامانجی گەیشتن بەناوەرۆکی بریارەکانی رژێمی عێراق لەلایەنی چەندییەتی و جۆری و ناوەرۆکی بریارەکان.

شەشەم: ئامرازە ئامارییەکانی بەکارهاتوو

ئەو ئامرازانەی لەم توێژینەوەیە بەکارهێنراوە بریتییە لەمانە:

شیکردنەوەی ناوەرۆك بۆ بریارەکانی رژێمی عێراق سەبارەت بەکوردە فەیلییەکان.

سیستەمی کۆمپیوتەری: بەرەو پێشچونێکی خێراو گرنگی لەخۆگرتووە، لەچوارچێوەی ئەو پێشکەوتنە،

زانستە کۆمەڵایەتییەکانیش سوودیان لێوەرگرتووە بۆ کۆکردنەوەی زانیاری و گۆرینیان بۆ شێوەی داتا. لەگەڵ بەکارهێنانی هێلکاری نیشاندراو بۆ بەرچاو روونی خوێنەران.

حەوتەم: چەمك و مەبەستی توێژەر لەو چەمکانەی، کە لەم توێژینەوەیە بەکاریهێناوە

لەم باسەدا توێژەر هەوڵیدا بەپێی ناونیشان و ئامانجەکانی توێژینەوەکە چەند چەمکێکی زانستی و زاراوەی تیۆری و کارایی بخاتەڕوو بۆ پێناسەکردنی چەمکەکان بەپێی پێویستییەکانی توێژینەوەکەو پێویستی مەنهەجی لەوانەش:

سیاسەتی میدیایی و پرۆپاگەندەیی: یەکێکە لەگرنگترین ئامرازەکانی هەڵمەتی سیاسی، هەوڵێکی چەواشەکاری رێکخراوە، بۆ گۆڕینی ڕاستییەکان و قەناعەت پێهێنان و رازی کردنی بەرامبەر، یان جەماوەر. دروستکردنی کاریگەری لەسەریان وگۆڕینی ئاراستەکان و بیرو بۆ چوونیان. دروستکردنی ڕای گشتی. ئەمەش لەڕێگەی دەزگا میدیاییەکانەوە ئەنجامدەدرێت. (صاصيلا،1997، ص365).

حکومەتی عێراق: کە باس لە حکومەتی عێراق دەکەین، مەبەستمان ماوەی حوکمرانی سەدام حوسێن دەگرێتەوە، کە لە 16 یولیۆی 1979 تا 9 ئەپریلی 2003، بوو. وە باس لەخراپەکارییەکانی حکومەتی عیراق بەسەرۆکایەتی سەدام حوسێن دەکەین بەرامبەر بە کوردانی فەیلی و ساڵی 1981-1980 بەنموونە وەرگیراوە. ڕژێمی سەدام حسێن لە سەرەتای شەڕی 1988-1980 لەگەڵ ئێران دەیان هەزار فەیلی کوشت و دەستبەسەر و دیپۆرتی کرد و بە فارسی نامۆ و سیخوڕ بۆ ئێرانییەکان ئیدانەیان دەکردن.

کوردانی فەیلی: فەیلییەکان بەشێوەیەکی سەرەکی لە ناوچەیەکەوە هاتوون لە باکووری ڕۆژهەڵاتی عێراق کە سنووری ئێران و عێراق دەبڕێت. کۆمەڵە کوردێکی ڕۆژهەڵاتین لە لوڕستان و کرماشان و ئیلامی سەر بە ئێران دەژین. (Human Rights 1993، p.16)

بەشێکیشیان پێکهاتەیەکی سەرەکی شیعەی عێراقین، لەڕۆژهەڵاتی دیجلە لە بەغداد و پارێزگای دیالە لە ناوچەکانی (مەندەلی، زڕباتییە، بەدرە، جەسان، خانەقین) وکەرکووك وکوت و عەمارە و بەسرە دەژین. بەشێکی دیکەش لە سلێمانین، پێیان دەوتریت (کوردی گەرمیان). زۆربەی مێژوونووسان، کۆکن لەسەر ئەوەی، کە فەیلییەکان لە ڕەچەلەکی (ئیلامی) یا (گۆتییەکان) بوون، کە لە ناوەڕاست و باشووری عێراق ژیاون، لە دەستووری عێراقدا وەك نەتەوەی کورد ناسێنراون. (غلام، 2021، ص: 11).

جینۆساید: جینۆساید ڤینۆمێنی کوشتنی بەگروپە؛ بینەبیب(2009) دەڵێ ڕیشەی زاراوەکە دەگەڕێتەوە بۆ دەهەردوو وشەی گریکی، گینۆس(Genos) بەواتای (خەڵك؛ گروپ) و پاشگری ساید (cide)ی لاتینی بەواتای (کوشتن) دێ. جینۆساید پراکتیکردنی لەناوبردنی گروپی ئێتنیکی یان نەتەوەییە.(قەرەداغی، 2019، ل27) بە هۆی جیاوازی و جۆراوجۆریی ئاستی ئەو تاوانانەی بە جینۆساید ناو دەبرێن، پێناسەی جیاوازو جۆربەجۆریش بۆ ئەم چەمکە کراوە. جینۆساید تاوانێکی نێودەوڵەتییە، کە لەسەرووی هەمووی تاوانە نێودەوڵەتییەکاندایە. واتە گەورەترین و مەترسیدارترین تاوانی نێودەوڵەتی و ناوخۆییە. (جەمال، 2013. ل149).

جینۆسایدکردنی کوردانی فەیلی: چەند ڕووداوێك لە مێژووی کورد لە هەرێمی کوردستان و عیراق هەن کە بەپێی پێوەرە نێودەوڵەتییەکان و بواری جینۆساید؛ دەچنە چوارچێوەی جینۆسایدەوە. دادگای

بالاّی تاوانکاریی عێراقی کە لە ساڵی 2005 دامەزراوە، بەگوێرەی مادەی 11 کە پێناسەی جینۆساید دەکات، چوار کەیسی کوردی بە جینۆساید ناساندووە، کەیسەکانیش بریتین لە ئەنفال، ئەنفالی بارزانییەکان، کوردانی فەیلی و کیمیابارانی هەڵەبجە.

باسی دووەم: تیۆری توێژینەوەکە و شیکردنەوەی

لەبەر ئەوەی توێژەر مەبەستیەتی لەم توێژینەوەیەدا پشت بەتیۆری نزیك و پەیوەست بە توێژینەوەکەی و ناوەرۆکی بابەتەکە ببەستێت لێرەدا تیۆری شیکردنەوەی گوتار (تحليل الخگاب) بەبڕوای توێژەر لە گشت تیۆرە میدیاییەکان نزیکترە لەم بابەتەدا، چونکە لەم تیۆرەدا سەرجەم بڕیارەکانی کە لەلایەن رژێمی عێراق دەرکراون و تایبەتە بەکوردانی فەیلی لە(رۆژنامەی پورە) ساڵی 1980 1981- شیکرندنەوەی ناوەرۆکی بۆ دەکەین، ئەم بریارانەش سەرەتا بە گوتار (بيان رسمی) ئەوکات لەلایەن سەدام حوسین سەرۆکی رژێمی عێراق دەرکراون و خوێنراونەتەوە. بۆیە توێژەر بەباشی زانی تیۆری شیکردنەوەی گووتار بەکاربینێت:

أ- سەرهەڵدانی تیۆرەکە و پێشکەوتنی: تیۆری شیکردنەوەی گوتار بەمیتۆدێکی تایبەتی لێکۆڵینەوەی چۆنێتی و چەندێتی دەژمێردرێت. ئەم میتۆدە دیدێکی لێکدانەوەیی تێدایە بۆ واقعی کۆمەڵایەتی. (عبدالعزيز، 2012، ص303) بەپێی ئەو لێکۆڵینەوانەی باس لەتیۆرەکانی شیکردنەوەی گوتار دەکەن، (میشیل فۆکۆ) کاریکرد لەسەر دامەزراندنی شیکردنەوەی گوتار, کە چەمکێکی گشتییە بۆ ژمارەیەك رێباز لە بەکارەێنانی شیکردنەوەی نوسین و نوسراو و دەنگ یان زمانی ئاماژە بەکاردێت، مانای ئەوەیە خوێندنەوەی گوتار و گواستنەوەی لە نادیارەوە بۆ دیار.(بغوره، 2000، ص21).

ب- کەرەستەکانی شیکردنەوەی گوتار: توێژەر پشتی بەچوار کەرەستە بەستووە، ئەمەش بەپێی جەختکردن لەسەر شیکردنەوەی بڕیارەکان و دواتریش لێکۆڵینەوەیان، کەرۆڵی خۆیان دەبینن لەوەی کە دەیخەنەروو، ئەم کەرەستانەش ئەمانەن: بیرۆکە، هێزەکاراکان، رێرەوی سەلماندن، چوارچێوەی پشت بەستن).

کەرەستەی شیکردنەوەی بیرۆکە: بیرۆکەیەکە، هزرێکە یان مانایەکی دیاریکراوە بەرهەمهێنەری گوتار دەیەوێت بەوەرگری بگەیەنێت، بەجۆرێك تێگەیشتنی گوتار بەو شێوەیە بێت، کە بەرهەمهێنەری گوتار دەیەوێت. شیکردنەوەی بیرۆکە، دەروازەیەکی گرنگە بۆ شیکردنەوەی گوتار، چونکە بیرۆکەکە، بونیەیەکی یەکگرتووە بەرهەمهێنەری گوتار بەنیازی چەند ئامانجێکی دیاریکراو پێشکەشی دەکات. (شومان، 2007، ص 124).

کەرەستەی شیکردنەوەی هێزە کاراکان: مەبەست لەهێزی کارا ئەو کەس و دامەزراوەو حکومەت و دەوڵەت و رێکخراوانەیە، کە کاردەکەن یان سیاسەتێك تەبەنی دەکەن، رێنمایی دیاریکراو دەگرنەبەر شیکردنەوەی هێزەکاریگەرەکان ئەنجامدەدرێت، لەمیانەی چاودێریکردنی هێزە هاوردەکان لەگوتاردا و پۆلێنکردنی بۆ چەند کۆمەڵێکی دیاریکراو بەپێی پێوانەی گونجاو بۆ لێکۆڵینەوە. رەنگە پۆلێنکردن بۆ چەند هێزێکی لایەنگیر و ئۆپۆزیسیۆن یان بۆ چەند هێزێکی فەرمی میللی بێت. (عبدالمقصود،،2012، ص 28)

کەرەستەی شیکردنەوەی رێرەوی سەلماندن: مەبەست لەمە شیکردنەوەی رێرەوی سەلماندن و چاودێریکردن و لێکۆڵینەوەی بەڵگەکانە، کە نوسەر بەکاریدێنێ یان ئەوەی دەدوێ لەسەلماندنی یان رەتکردنەوەی یان گومانکردن، لەو گوتە و بیرۆکە و راو زانیاری و رووداوانە، رەنگە زمانی گفتوگۆ ببێتە زمانی ئاراستەکردن و رازیکردن. (عبدالعزيز، 2012، ص311) رێرەوی سەلماندن توێژینەوە زانستیەکە

دەولەمەند دەكات، كەمو كوری تایبەت. بە شیكردنەوەی ناوەرۆك لە پێوەری جیاكردنەوە لە نێوان شیكردنەوەی چەندێتی و چۆنیەتی چارەسەر دەكات.

كەرەستەی شیكردنەوەی چوارچێوەی پشت بەستن: مەبەستی ئەو بوارە پشت بەستنە بۆ لێك تێگەیشتنی لێكۆڵراو، كەبریتیە لەهەموو ئەو سەرچاوانەی لەدەقەكەدا هەن، وەكو ناوی كەسەكان دامەزراوەكان و شار، بەڵگەنامەو رێككەوتنەكان و سەردەمەكان و كاتەكان. (عبدالعزیز، 2012، ص312)

ج- كەم و كوری و رەخنەئاراستەكراوەكانی تیۆری شیكردنەوەی گوتار: توێژەرانی راگەیاندن ئاماژەیان بۆ ئەوە كردووە، ئەم تیۆرە كار دەكات بۆ بریاردانی پێشینەیی (سەرەتایی) كەموكورییەكی دیكەش ئەوەیە كە: گوتاری راگەیاندن هۆكارێكی گۆراو نییە لەنێوان دامەزراوەی راگەیاندن و جەماوەر بەتەنەا بەڵكو بەرهەمێكی زمانەوانی و مەعریفییە، بەرەەمی مانا دووبارە دەكاتەوە بەماناو ئایدیۆلۆجی. كە هاوبەشن لەنێوان رۆژنامەنوسەكانداو وەرگرەكاندا (خوێنەر، بینەر، گوێگر). كە دوو بونیەی جیاوازن (جبارە، 2012). وەكو:

بونیادی گشتی: كاردەكاتەسەر بریاردانی گوتارە سروشتییەكان، كەبریتین لەگوتاری راگەیاندن (سیاسی، ئەدەبی، رۆشنبیری).

بونیادی تایبەتمەند: ئەم ستراتیژییە بایەخ بەكراوەیی شیكردنەوەی گوتاری راگەیاندن دەدات، لەسەر زانستەجیاوازەكان گرنگترینیان (مرۆیی، مێژوویی، دەروونزانی، سیاسەت و زانستی كۆمەڵایەتی و ەتد...).

باسی سێیەم: توێژینەوەكانی پێشوو

هەر توێژینەوەیەكی راگەیاندنی پێشوو دەتوانین سوودی لێوەربگرین، هەر توێژەرێك دەتوانێت بگەرێتەوە سەر نامەكانی راگەیاندنی بێگانەو هەرێمایەتی و ناوخۆیی لەگەڵ دیاریكردنی بابەتەكانی دەتوانێت سوودی لێوەربگرێت، بەمەرجێك بگونجێت لەگەڵ توێژینەوەكەی توێژەر، لەگەڵ دەستنیشانكردنی گرنگی بابەتەكەو كاریگەری لەسەر ئامانجەكانی بەدیەێنانی هەر هەڵبژاردنێك و دیاریكردنی نەریتەكانی هەر هەڵبژاردنێك.

یەكەم: توێژینەوەی كوردستانی: نامەی ماستەری (سوزان كەریم صالح) كۆلیژی زانستە مرۆڤایەتیەكان، زانكۆی سلێمانی، ساڵی(2014)، بەناونیشانی:(رەوشی سیاسی كوردە فەیلییەكان لە عیراقدا 1958- 1980) توێژینەوەیەكی مێژووییە، توێژەر خەباتی كوردە فەیلییەكانی لەدۆزی رەوای گەلی كورد خستۆتەروو.

دووەم: توێژینەوەی عیراقی: 1- نامەی ماستەری (سیناو صلاح عباس الجاف) كۆلێژی ئادابی زانكۆی بەغداد، ساڵی(2014)، بەناونیشانی: (الكورد الفیلیون – دراسة انثرۆثۆلۆجیە)، توێژەر مێژوویی هەبوونی كوردانی فەیلی لە عیراق و رۆڵە جیاوازەكانیان و رووداوە گرنگەكانی ژیانیان و چالاكییەكانیانی خستۆتەروو. سەرەڕای تیشك خستنەسەر كۆچرەوە مێژووییە گەورەكەی ساڵی 1980 و بەرەنگاربونەوەكانی ناەموارى ژیانیان لە ساڵانی 2003-1981.

2- نامەی ماستەری (اسراو نوری غلام) كۆلێژی پەروەردەیی زانستە مرۆڤایەتیەكان، زانكۆی واسط، ساڵی (2020)، بەناونیشانی:(الكرد الفیلیون فی العراق، جدلیە مواطنة وتراجیدیا التهجیر)، توێژینەوەیەكی وەسفی شیكارییە. توێژەر نووسیویەتی سەرەڕای ئەوەی خاكی عێراق خاكی سەرجەم پێكەاتە و كەمایەتییەكانە (عەرەب، كورد، توركمان، كلدان، ئاشوری تێدا ژیاوە). كەچی حكومەتی پێشوو لە نیسانی

1980 ژێرخانی عێراق و پێکهاتەکانی گۆڕی و سەدان هەزار کوردی فەیلی لەعێراق بەدەرکردن و راگواستن و گرتن دا و ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرشی ئەوکات (م. ق. پ.) چەندین بریاری لەدژی کوردانی فەیلی دەرکرد و زوڵم و ستەمێکی زۆری لیکردن

بەشی دووەم: جینۆساید؛ چەمك، زاراوە، تاوانی نێودەوڵەتی

باسی یەکەم: سەرهەڵدانی چەمکی جینۆساید

جینۆساید واتە هەوڵی لەناوبردنی نەتەوەیەك لە قۆناغێکی دیاریکراودا، دوای ڕووداوەکانی جەنگی جیهانی دووەم، رافائیل لێمکین پارێزەر و یاساناسی پۆڵەندی بە ڕەگەز ئەمریکی، لە ساڵانی (1901 - 1959) ژیاوە، بۆ یەکەم جار لەساڵی (1944) ئەو زاراوەی داهێناوە و لەکاتی لێکۆڵینەوە لە تاوانەکانی (هۆلۆکۆست) دوای ئەوەی ئەدۆڵف هیتلەر سەرۆکی ئەڵمانیای نازی، کۆمەڵکوژیەکی بێ وێنەی لە دژی جوولەکەکانی ئەوروپا، ئەنجامدا. کە بەترسناکترین تاوانی سەدەی بیستەم دادەنرێت. (حاجی خدر، 2018. ل 241). لە ئەنجامدا، کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان لەڕۆژی (9/12/1948) ڕێککەوتننامەی بەربەندکردنی جینۆسایدو سزا خستنە سەر تاوانکارانی لە شاری پاریس دەرکرد و بۆ یەکەمین جار جینۆساید بو بە یاسا. (تۆفیق،2017. ل73). ئەم ڕێکەوتننامەیە لە نۆزدە مادده پێکهاتووەو لە (12/1/1951) وە کارپێکدەکرێت. لە بەندی دووەمی پەیماننامەکەدا بە گونجاندنی تیۆریی جینۆسایدی لێمکین، جینۆساید پێناسە دەکات بەوەی کە: "کرداری پلان بۆ دارێژراوی لەناوبردنی بەشێك یان سەرجەمی گروپێکی نەتەوەیی، ئێتنیکی، ڕەگەزی یان ئاینییە،(عەبدولقادر،2008، ل26).

لە ڕوانگەی لانگەوە (2005) تاوانی جینۆساید دەکرێت بە پێنج شێواز ئەنجامبدرێت هەروەك لە ماددەی (3) دا پێناسە کراوە. لە بڕگەکانی (5-4-3-2) ی ئەو مادەدا هاتووە هەریەك لە کردارەکانی: (کوشتن، ئەشکەنجەدان، ناچارکردنی قوربانیان بۆ ژیانێکی ناهەموار، نەزۆك کردنی قوربانیان و ڕاگواستنی منداڵان). بەمەبەستی لە ناوبردنی هەموو یان بەشێکیان بە جینۆساید دادەنرێت.(Lang، 2005) بۆ دیاریکردنی تاوانی جینۆسایدیش، ئێمە بڕیاری پەرلەمانی عێراق و بڕیاری دادگای تاوانکاریی عێراقمان هەیە. لە تاوانی جینۆسایدیشدا کەم و زۆریی ژمارەی قوربانییەکان مەرج نین، مەرجی تایبەتی بۆ ویستی تاوانکار ئەوەیە ئەو کۆمەڵە مرۆڤێك بفەوتێنرێت، کە تاوانەکەی بەرامبەر کراوە.

جۆرەکانی جینۆساید: دەتوانین چەند جۆریك لە جینۆساید لەم باسەدا بخەینەروو لەوانەش:(گوڵ.، 2003، ل21)

1- جینۆسایدی جەستەیی: بریتییە لە دەستدرێژیکردنە سەر ژیان و تەندروستی و سەلامەتی جەستەیی: وەك: گوللەبارانکردن، زیندەبەچاڵکردن، شونبزرکردن،لەسێدارەدان، (Johnson، 1990) بەکارهێنانی چەکی کۆمەڵکوژ. بۆ نموونە: کوشتن و لەناوبردنی گەنجە کوردە فەیلییەکان،

2- جینۆسایدی بایۆلۆژی: بریتییە لە دەستدرێژیکردنە سەر گەشەکردنی گرووپێکی مرۆیی لە ڕێگەی لەباربردنی ئافرەتان و نەزۆککردنی پیاوان.

3- جینۆسایدی ئابووری: بریتیە لە برسیکردنی دانیشتوان لەڕێگای تەخت کردنی کێڵگە کشتوکاڵیەکان و لەناوبردنی سەرچاوەی ئاویەکان و ڕێگا گرتن لەکارکردن بۆ بژێوی ژیان.(ONeill، 2009(pp.1-26)

4- جینۆسایدی کولتوری: قەدەغەکردنی زمانی زگماك، شێواندنی مێژوو و کولتوری کۆمەڵە مرۆڤیك و سڕینەوتی شوێنەواری شارستانی و مێژوویی دەگرێتەوە.

باسی دووەم: کێشەی کوردە فەیلییەکان

کوردە فەیلییەکان لەسەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقی لەگەڵ توێژوچینەکانی دیکەی کۆمەڵگای عێراقی ڕووبەڕووی جیاکردنەوە بوونەتەوە. لە ساڵی 1924یاسای ڕەگەزنامەی عێراقی جەختی لە دابەشکردنی گەلی عێراقی کردەوە بۆ سێ بەش لەسەر بنەمای ئایین و نەتەوە. لەبەر ئەوەی کوردە فەیلیەکان ڕێبازی شیعەبوون، بەڕەچەڵەك ئێرانی ناونووسکران. بۆیە هەمیشە کەوتوونەتە بەر هێرشی دەسەڵاتدارانی عێراق. لە دوای هاتنی حکومەتی بەعس بۆ سەر دەسەڵات و 17ی تەمموزی 1968، کوردە فەیلیەکان ڕووبەڕووی شاڵاوی توندی ڕاگواستن و لەناوبردن بوونەوە، (بگاگو، 2015، ص60).

کاریگەری جینۆسایدکردن لەسەر کوردانی فەیلی

جینۆساید بۆ هەڵتەکاندنی ژێرخانی ئابووری، هەڵوەشاندنەوەی ژیانی کۆمەڵایەتی و وێرانکردنی دۆخە تەندروستییەکەی بوو، ئەمە جگە لە دەیان زیانی دیکە، کە تاکو ئێستاش کاریگەرییان لەسەر کوردانی فەیلی ماوە. لەوانەش: دابڕاندنی خەڵکەکەی، زیانی گەورەی ئابووریی، هەزاران کەس بەگەنجی کوژران، هەزارانی دیکەش تا 2023 بێشەروشوێن، (النعیمی،2006). لەڕووی کۆمەڵاتییەوە خەڵکەکەی لەیەك دابڕان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان کاڵ بوونەوە. لە ڕووی کولتوورییەوە زیانی مەزنی پێگەیاندن، هەر لەبارەی کاریگەریی زیانەکان جینۆساید زیانێکی زۆر گەورەی لە ئاستی نەتەوەییدا، لە ڕووی ئابووری، کۆمەڵایەتی، کولتووری وێرانی کرد. زیانێکی زۆر بە ژێرخانی ئابووری کەوت. (غلام، 2021. ص11).

باسی سێیەم: بارودۆخی کوردانی فەیلی و کۆچپێکردنی 1980 و ڕێگاکانی کۆچپێکردن

1-1 بارودۆخی کوردانی فەیلی بەر لەبریاری کۆچپێکردن:

لەسەردەمی حکومەتی بەعس فەیلییەکان خەریکی چالاکی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوری خۆیان بوون و لەشارەکان دەژیان بەتایبەتی بەغدا، خەریکی بازرگانی و کاری دوکانداری و ڕۆشنبیری و سیاسی بوون. چەند فاکتەریك بوونە هۆی بریاری کۆچپێکردن لەوانەش:

1- فاکتەری ناوەکی: ڕژێمی بەعس بەشداریکردنی سیاسی لەحزبی شیوعی عیراقی و حزبی دەعوەی ئیسلامی و پارتی دیموکراتی کوردستان بە نایاسایی دادەنا، بەخیانەتی گەورە لە قەلەمی دەدا.(البراك، 1985، ص217-216). جا لەبەر ئەوە هەرچی خەریکی کاری سیاسی بوایە لەلایەن ڕژێمەوە ڕووبەرووی پەلامار و ئازاردان دەبووەوە.

2- فاکتەری دەرەکی: فاکتەری دەرەکی کاریگەری زۆری ەەبوو لەسەر بارودۆخی ناوخۆیی و شەقامی عیراقی لەوانەش: سەرکەوتنی شۆرشی ئیسلامی لە ئیران 1979 و هاتنی سەدام حوسێن بۆ سەر حوکم وایکرد کوردی فەیلی جیابکرێنەوە لەگەلی عیراق. (المندلاوی، 2011، ص35).

بەشی سێیەم: لایەنی پراکتیکی توێژینەوە

باسی یەکەم:

یەکەم : کۆمەڵگای توێژینەوە

لە هەر توێژینەوەیەك توێژەر دەبێت دەستنیشانی کۆمەڵگەی توێژینەوەکەی بکات، تاکو چوارچێوەی کاری توێژینەوەکەی دیاربێت، کۆمەڵگەی ئەم توێژینەوەیە: بریتییە لە (رۆژنامەی پورە)،

دووەم: سامپڵی توێژینەوە

ئامانجی هەموو توێژەرێك گەیشتنە بە راستییەکان لەو کۆمەڵگایەی کە توێژینەوەی لەسەر دەکات، ئەمەش لەرێگەی دەستنیشانکردنی سامپڵێك، کە نوێنەرایەتی ئەو راستییانەی کۆمەڵگاکە بکات، لەو لێکۆڵینەوەیەدا توێژەر ژمارەکانی (رۆژنامەی الپورە)، کە زمانحالی حزبی بەعسی دەسەڵاتدار بووەو بریارەکانی تایبەت بەکوردانی فەیلی تیدا بلاوکراوەتەوە، وەرگرتووە و شیکردنەوەی بۆ دەقی بریارەکان کردووە کە بە شیوەی گوتارو بریارو بەیاننامەی فەرمی لە رۆژنامەکە بلاو بوونەتەوە

سێیەم: سنووری توێژینەوەکە

بۆ هەر توێژینەوەیەکی زانستی، سنوری توێژینەوە لە سێ خاڵدا کورت دەبێتەوە، کە پێویستیەکی گرنگی لێکۆڵینەوەیە، ئەوانیش:

أ - سنوری شوێن: لە عیراقە دۆزی کوردانی فەیلیە و ژمارەکانی (رۆژنامەی الپورە)، تایبەت بەبریارەکانی دژی کوردانی فەیلی وەرگیراوە.

ب - سنوری بابەت: ئە وبریارانەی تایبەتە لە دژی کوردانی فەیلی.

ج - سنووری کاتی: بریتییە لە ژمارەکانی (رۆژنامەی الپورە)، لە ساڵی 1981-1980 کە لە دژی کوردانی فەیلی بریارەکانیان بلاوکردۆتەوە.

باسی دووەم: خستنەرووی لایەنی پراکتیکی توێژینەوە

توێژەر تیۆری شیکردنەوەی گوتاری بەکارهێناوە، ئەم تیۆرە زۆربەی جار لەتوێژینەوەکانی راگەیاندن بەکاردێت، یەکێکە لەتیۆرە زانستیەکان بۆ توێژینەوەو شیکردنەوەی کەرەستەکان. شیکردنەوەی ناوەرۆك، شیکردنەوەی بیرۆکەیە، (جبارە، 2012).

توێژەر شیکردنەوەی ناوەرۆکی بەکارەێناوە (لەرووی چەندێتی) ژمارەی رۆژنامەی پورە، کە تایبەتە بەو بریارانەی لە دژی کوردانی فەیلی دەرچوون.

لەم بەشەدا ئەنجامی توێژینەوەی لایەنی شیکردنەوەی ناوەرۆك دەخەینەڕوو، بەگویرەی ئەم بابەتانەی خوارەوە:

1- فەیلییەکان و بریارە سیاسییە نەخوازراوەکان لە دژیان:

بەگوێرەی بەلگەنامەکانی دادگای بالای تاوانەکانی عێراق فەیلییەکان تەنها پێکهاتەی کوردن، کە لە

مێژووی دامەزراندنی عێراقدا بەشێوەی راستەوخۆ و ناراستەوخۆ 85 بریار و یاسا لە دژیان دەرکراوە، چەوسانەوەی کوردانی فەیلی و کۆچ پیکردنیان لە خاکی تایبەت بەباب و باپیریان لە عێراق لەلایەن حکومەتی عیراق لەنێوان 1970 تا 2003 بوو. ژمارەیەکی زۆری کوردانی فەیلی کەوتنە بەر هەڵمەتێکی گەورە و ڕژێم، کوردانی فەیلی لە ڕەگەزنامەی عێراقی بێبەش کرد و ئەوانی هەروەك ئێرانی دانا. لەم تویژینەوەیەدا تویژەر گرنگترین بریارەکانی سالی (1981-1980)کە لە دژی فەیلیەکان دەرچوون وەرگرتووە و شیکردنەوەی ناوەرۆکیانی بۆ کردووە. خشتەی (1) زانیاری (ژمارەو جۆری بریار)* لە دژی کوردانی فەیلی دیاری دەکات.

خشتەی (1) زانیاری (ژمارەو جۆری بریار) لە دژی کوردانی فەیلی لە رۆژنامەی (پورە) سالی -1980 1981 دیاری دەکات.

ز	ژمارەی بریار	ریکەوت	ژ. رۆژنامەی پورە	جۆری بریار	لایەنی فەرمی
1	بریاری ژمارە 150	28-1-1980	3535	قەدەغەکردنی هاوسەرگیری عیراقییەکان لەگەل بیانی. قەرەبووکردنەوەی ئەوپیاوە عیراقیانەی خیزانیە فەیلیەکانیان تەلاق بدەن.	ئە نجو مە نی سە رکرد ا یە تی شۆ رش (م . ق . پ.) *
2	بریاری ژمارە 180))	1980-2-3	3542	پێدانی رەگەزنامەی عیراقی (جیاکاری بکرێت لە بڕگەی (5) ی تایبەت بە ئافرەتی بیانی).	ئە نجو مە نی سە رکرد ا یە تی شۆرش(م. ق. پ.) *
3	بریاری ژمارە 200))	1980-2-7	3546	قەدەغەکردنی بیانی کە لەعیراق دەژین (مەبەستی کوردانی فەیلی بوو، نەك عەرەبی فەلەستینی).	ئە نجو مە نی سە رکرد ا یە تی شۆرش (م.ق. پ.) *
4	(22-23-1807)	1980-3-11	3578	راگواستنەوەی ئێرانییەکان ەەتا ئەگەر رەگەزنامەی عێراقیشیان ەەبێت، لە ەەبوونی پەیوەندی لەگەڵ (ح. د. ر).	ئە نجو مە نی سە رکرد ا یە تی شۆ ر ش (م.ق.پ).

5	ی نیسانی ژماره2 104931980)	3601	داواکردنی تاوانبارێکی بە رەگەز ایرانی (سمیر نوری علی (میرغلام	بروسکەیەك لە بەشی یاریدەدەرایەتی ئەمنی قەنات.	
6	10493	1980-4-3	3602	ریشەکیش کردنی کوردانی فەیلی	ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش (م.ق.پ.)
7	گوتاری سەدام حوسین	1980-4-4	3603	رەشکردنەوەی بازرگانانی فەیلی لەژووری بازرگانی عیراقی	ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش (م.ق.پ.)
8	گوتاری سەدام حوسین	1980-4-4	3603	کۆچپێکردنی کوردانی فەیلی بەرەو ئێران	ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش (م.ق.پ.)
9	گوتاری سەدام حوسین	1980-4-6	3605	ئەنجامدانی هەڵمەتی کۆچپیکردن	ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش (م.ق.پ.)
10	بریاری ژمارە 518))	1980-4-10	3609	جیاکاری بکرێ بۆ « هاوڵاتیانی ئیرانی نەژاد بە حوکمێکی نوێ و تایبەت بەپێدانی رەگەزنامەی عیراقی	ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش (م.ق.پ)،
11	بریاری ژمارە 666))	ی ئایاری7 1980	3636	کوردانی فەیلی مافی هاووڵاتیبونیان ،لێسەندرایەوە	ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش (م.ق.پ.) *

12	بڕیارەکانی ژمارە (776، 786، 828، 831، لە 20 و 22و 26و 27	ما نگی ئایاری ساڵی 1980	3640 3652	دەستبەسەراگرتنی گشت موڵك و ماڵی گوازراوە و نەگوازراوە	ئة نجو مة ني سة ركرد اية تي شۆرش (م.ق.ث.)،
13	بڕیاری ژمارە 958	15-6-1980	3675	مافی پیشکەشکردنی داواکاری رەگەزنامە وەك لەبریاری 180 باسکراوە. بەو مەرجەی داوسەرگیری پیش 10-4-1980 کرابیت	ئه نجو مه نی سه رکرد ایه تی شۆرش (م.ق.پ.)*
14	بڕیاری ژمارە 1131	18-8- 1980	3738	ریگەدان بەوەزیری ناوخۆ، مولکە گوازراوەکان .بفرۆشیت	ئه نجو مه نی سه رکرد ایه تی شۆرش (م.ق.پ.)
15	نوسراوی ژمارە 15227))	2 5 - 1 2 - 1980	3865	مامەلەکردن لەگەل خانو و مولکی کەسی راگویزراو، ئەگەر خیزانەکەی عیراقی .بیت	ئه نجو مه نی سه رکرد ایه تی شۆرش (م.ق.پ.)
16	گوتاری سەدام حوسین	1 6 - 2 - 1981	3916	فەیلیەکان ریشەکیش بکەن و لەناویان ببەن، تاوەکو خاك و هەوای عیراقیان پیس نەکردووە	
17		26-2-1981	3926	ریشەکیشکردنی کوردانی فەیلی، تا خاك و ەەوای عیراق پیس نەکەن	ئه نجو مه نی سه رکرد ایه تی شۆرش (م.ق.پ.)*
18	بڕیاری ژمارە 474	10-4-1981	3971	هاندانی پیاو بۆ تەلاقدانی خیزانەکەی کە لە تەبەعیەی ئیرانیە و بەخشینی پارە بەپیاوەکە	ئه نجو مه نی سه رکرد ایه تی شۆرش (م.ق.پ.)،
19	بڕیاری ژمارە 485	21-4-1981	3982	پینەدانی رەگەزنامە بەو هاوسەرە عیراقیانەی کە بە نەژاد ئیرانین	ئه نجو مه نی سه رکرد ایه تی شۆرش (م.ق.پ.)،

20	برياري ژماره -31 12-2469	22-4-1981	3983	راگواستنی کچانی پاشکۆی ئیرانی (مەبەستی فەیلیە) ئەگەر هاوسەرگیرییان نەکردبیت.(جابۆیە بە و هەمی هاوسەرگیرییان لەگەل پیاوی عیراقی دەکرد).	تارق حمد عبد ا للە ، واژووی کردووە

هەروەك لە خشتەی (1) بەدیاردەکەویت، نۆزدە بریار و بەیاننامەی فەرمی جیاجیا لەدژی کوردانی فەیلی لەسالی 1981-1980 لە(رۆژنامەی پورە) دەرچووە، بە ناوەرۆك و ژمارەی جیاواز ئەمە و سەرەرای بریاری نەینی، کە ئەوکات لە رۆژنامە و وەقایعی فەرمی بلاونەکراونەتەوە و نەینی بووە، وەك کوشتن و لەناوبردنی گەنجەکان و ئیعدام کردن و گۆری بەکۆمەل، کە دواتر لە وەقایعی فەرمی دادگاکان و ئەمن و دەزگا سیخورییەکان دۆزرانەوە و دەستیان بەسەرداگیرا.

2- رنگترین ئەو بابەتانەی کە بریارەکان جەختیان لەسەر کردۆتەوە، بابەتە کان جیاکراوەتەوەو خراونەتەڕوو، کەلەخشتەی (2) بابەتە سەرەکییەکانی بریارەکان دژی کوردانی فەیلی باسکراون.

خشتەی (2) بابەتەسەرەکییەکان کە لە بریارەکان لەسالی 1981-1980 لە(رۆژنامەی پورە) باس کراون روونەکاتەوە

ز	جۆرەكاني بابەت	ریژەی دووبارە بوونەوە	ریژەی سەدی
1	کۆپ پیکردن و راگویزان	39	11،7%
2	رەگەزنامە	37	11%
3	تەبەعیەی ئیرانی	37	11%
4	کۆمەلایەتی	36	10%
5	رامیاری	32	9،6%
6	ئابوری	29	8،7%
7	سەربازی	27	8،1%
8	بازرگانی	21	6،3%
9	رۆشنبیری	17	5،1%
10	کارگیری	11	3،3%
11	دۆزە ناوخۆییەکان	11	3،3%
12	ریشەکیشکردن	10	3%
13	میژوویی	9	2،7%
14	دیمۆگرافی	9	2،7%
15	عیراق	8	2،4
کۆی گشتي	333	100%	

هەروەك لەخشتەی (2) بەدیاردەکەوێت، (15) بابەتی سەرەکی و لابەلا لە بریار و گوتار و بەیاننامە فەرمییەکان لەسالی 1981-1980 لە(رۆژنامەیالپورە) باسکراون و خراونەتە بەر باس، سەرجەمیان گرنگی و بایەخی خۆی هەبووە ئەوکات. ریژەی دووبارە بوونەوەیان نوسراوەتەوە،

کەرەستەکانی شیکردنەوەی گوتار: -1 بیرۆکە

خشتەی (3) سیماکانی بریار و گوتارەکان بۆ بیرۆکەی دژی کوردانی فەیلی لەسالی 1981-1980 لە(رۆژنامەی پورە) دیاردەخات

ز	بیرۆکە	دووبارە بوونەوە	رێژەی سەدی
1	بیرۆکەی لەناوبردن و راگواستن	30	17%
2	بیرۆکەی ریشەکیشکردن	24	13%
3	بیرۆکەی ناردنەوەی پیاوانی بیانی	9	5%
4	بیرۆکەی تەلاقدانی ئافرەتانی بیانی	7	7%
5	بیرۆکەی ناردنەوە و کۆپیکردنی تەبەعیەی ئیرانی	18	10%
6	بیرۆکەی لەناوبردنی گەنج و کوشتنیان	9	5%
7	بیرۆکەي سیاسي	11	6%
8	بیرۆکەی ئابوری	15	8%
9	بیرۆکەی بەهیزی رژێمی بەعس	13	7%
10	بیرۆکەی دەست بەسەرداگرتنی مولك و مال	17	9%
11	بیرۆکەی وەرگرتنەوەی رەگەزنامە	13	7%
12	بیرۆکەی لاوازی بازرگانی فەیلییەکان	7	4%
کۆی گشتی		173	100%

خشتەی (3) سەبارەت بەبیرۆکە، دەردەکەویت کەوا دوانزە بابەتی سەرەکی وەکو بیرۆکەی بریارو گوتارەکان لە دژی کوردانی فەیلی لەسالی 1981-1980 لە(رۆژنامەی الپورە) جەختی لەسەر کراوەو ریژەی دووبارە بوونەوەش نیشان دراوە.

2- هێزی کارا

خشتەی (4) تایبەتمەندی هێزی کارا لە بریار و گوتارەکانی دژی کوردانی فەیلی لەسالی 1981-1980 لە(رۆژنامەی پورە) دیاردەخات.

ز	هێزی کارا	رێژەی دووبارە بوونەوە	رێژەی سەدی
1	لیسەندنەوە ناسنامە	26	16%
2	کۆچپیکردن	37	23%
3	دەرکردنی بازرگانان	30	19%
4	هاولاتی عیراقی	4	2.5%
5	تەبەعیەی ئیرانی	20	12%
6	مولك و مال زەوت کردن	35	22%
7	لەناوبردن	3	1.9%
8	ئیرانی دوژمن	2	1.2%
کۆی گشتی		157	100%

خشتەی (4) تایبەتمەندی هێزی کارا لە بریار و گوتارەکانی دژی کوردانی فەیلی دیاردەخات. لیرەدا هیزی کارا دابەشدەبیت بۆ دوو رەهەند: رەهەندی باش یەك بابەتە کە باسی هاولاتی بەرەگەز عیراقی دەکات، حەوت برگەکەی دیکەی رەهەندی خراپ (نەرینی) کە باسی وەرگرتنەوەی رەگەزنامە و چەندین بریار تایبەت لەدژی کوردانی فەیلی.

3- رێرەوی سەلماندن:

خشتەی (5) سیماکانی بریار و گوتارەکان بۆ ریرەوی سەلماندن، دژی کوردانی فەیلی لەسالی 1980- 1981 لە(رۆژنامەی پورە) دیاردەخات

ز	جۆری بابەت	رێژەی دووبارە بوونەوە	رێژەی سەدی
1	بەڵگەکردن و گەواهیدان	19	30%
2	نیشاندانی راوبۆچوونی جیاواز	7	11%
3	پشت بەستن بەداتاکان و ئامارەکان و نیشاندانی بیروبۆچوونەکان	8	12%
4	چۆنیەتی نیشاندانی رەهەندەکانی بابەتەکان	15	23%
5	بابەتی دیکە(بابەتی جیاجیا)	14	22%
کۆی گشتی		63	100%

خشتەی (5) سیماکانی بریار و گوتارەکان بۆ ریرەوی سەلماندن، دژی کوردانی فەیلی لەسالی 1980- 1981 لە(رۆژنامەی الپورە) دیاردەخات.

4 - چوارچێوەی پشت بەستن:

خشتەی (6) سیماکانی بریار و گوتارەکان بۆ چوارچیوەی پشت بەستن، چۆنیەتی بەکارخستنی، دژی کوردانی فەیلی لەسالی 1981-1980 لە(رۆژنامەی پورە) دیاردەخات.

ز	چوارچێوەی پشت بەستن	ڕێژەی دووبارە بوونەوە	ڕێژەی سەدی
1	سەرچاوە	9	8%
2	پێشبیني بۆ ڕووداوەکان	15	14%
3	کەسایەتی فەیلی	7	6%
4	دەزگاکانی ئەمنی	11	10%
5	شارەکانێ ڕاگواستن	16	15%
6	بەڵگەنامەکانی تایبەت بە فەیلی	20	19%
7	ژمارەی مولك و ناونسین لە تاپۆ	12	11%
8	کاتەکان	15	14%
کۆی گشتی		105	100%

خشتەی (6)، سیماکانی بریار و گوتارەکان بۆ چوارچیوەی پشت بەستن، چۆنیەتی بەکارخستنی، دژی کوردانی فەیلی لەسالی 1981-1980 لە(رۆژنامەی پورە) دیاردەخات.

لە کۆتاییدا

سەرەڕای ئەوەی کە حکومەتی عیراق کوردانی فەیلی بەبێگانە و بیانی و پاشکۆی ئێرانی لە قەلەم دەدا، کەچی لەدوای کۆچپێکردنی زۆرەملێ بۆ وولاتی ئێران 1980 فەیلییەکان کەوتنە ژێر بارودۆخێکی دەروونی زۆر سەخت و لە فەرمانگەکانی ناسنامەی باری شارستانی و رەگەزنامە مامەلەی بیانی و بیگانەیان لەگەل دەکرا، لە عیراق و لە ئیرانیش بە بێگانە دەناسران، لەئێران زۆر زەحمەت بوو، مامەڵە و پێدانی رەگەزنامە بەفەیلییەکان و بەدرێژایی مانەوەیان لە ئێران بە بێگانە سەیر دەکران و ئازاریان دەچەشت و بەدرێژایی ئەوەندە سالە مانەوەیان لە ئێران تەنها کارتی سەوزیان پێدرابوو. کە نەیان دەتوانی بەم کارتە ئۆتۆمبیل بە ناو بکەن و خانوو بکرن و بچنە زانکۆ.

دەرئەنجام

توێژەر دەگاتە چەند دەرئەنجامێك گرنگترینیان:

1-لە دوای هاتنی ڕژێمی بەعس بۆ سەر دەسەڵات، کوردە فەیلیەکان ڕووبەڕوی شاڵاوی توندی ڕاگواستن و لەناو بردن بوونەوە، بە بیانووی ئەوەی کە ڕەچەڵەکیان ئێرانییە. لە درێژایی ئەم سیاسەتە بەرامبەر بە کوردە فەیلیەکان، لەساڵی1980 بەپێی بڕیاری 666 سیاسەتی میدیایی و پرۆپاگەندەیی زۆریش پشت راستیکردۆتەوە بەتایبەتی لە (رۆژنامەی پورە) پروپاگەندەی بۆکردووە، بەفەرمی مافی هاووڵاتیبونیان

لێسەندرایەوە ئینجا دەستگیرا بەسەر ماڵ و سامانەکانیان. هێرشی زۆر توند و دڕندانە دەکرانە سەر کوردە فەیلیەکان، بە زەوتکردنی ئافرەت و کوشتنی پیاو و منداڵەکان، کە لە مێژوودا کەموێنە بووە.

2- دوای روخانی رژیمی بەعس لە عیراق لەسالی 2003 کوردانی فەیلی تەنیا ژمارەیەکی کەم نەبیت نەیانتوانی بگەرینەوە سەر مال و حالی خۆیان و مولکیان بۆ بگەریتەوە.

پێشنیاز

تویژەر بەباشی زانی چەند پیشنیازیك بخاتەروو لەوانەش:

1- تاکە بژاردە بۆ کوردانی فەیلی سەربەخۆیی گەلی کوردستانە« کە دەتوانری گەرەنتیەك بیت بۆ ئەوەی جاریکی دیکە کۆمەلکوژ نەکریتەوە.

2- بەدەولەت بوونی کوردستان واتا دەولەتیکی پشتیوانیکردنی مافی مرۆڤ، کە مافی سەرجەم پیکهاتەکان و ەموو رەنگەکانی ناو میللەتەکەمان تییدا پاریزراو دەبیت و بۆ کۆتاییەینان بە ئازاری فەیلییەکان دەبیتە باشترین چارەسەر.

راسپاردە

لەکۆتاییشدا توێژەر چەند راسپاردەیەکی خستۆتەروو گرنگترینیان ئەمانەن:

1- کەیسی راگواستن و کوشتنی کوردانی فەیلی بە تاوانی جینۆساید. بەنێودەولەتی بکرێت.

2- ئەنجامدانی هەڵمەتی جۆراوجۆرو ناساندنی زیاتری فەیلییەکان بکرێتە رای گشتی.

3- نوێنەرایەتی حکومەتی هەرێم لە وڵاتانی جیهان ساڵانە کۆنفرانس ڕێك بخات، لۆبی دروست بکات، چالاکی بکات، فشار دروست بکات و کار لەسەر ئەوە بکات ئەو وڵاتەی نوێنەرایەتییەکەی تێدایە جینۆسایدی کورد بناسێنێت و بە یاسا دانی پێدا بنێن.

4- دروستکردنی مۆنۆمێنتێکی شیاو کە هاوشێوەی مۆنۆمێنتەکانی جیهان بێت کە کەلوپەلی قوربانی و ڕزگارکراوانی تێدا بێت و بە زمانە نێودەوڵەتییەکان و کوردی لەسەریان نووسرابێت و خرابێتە ڕوو، تاکوو گوزارشت لە مێژووی جینۆسایدی کوردانی فەیلی بکەن.

5- جینۆسایدی کوردانی فەیلی ببێتە بەشێك لە پڕۆگرامی خوێندن، پڕۆگرامێك لە وەزارەتی پەروەردە دابنرێت.

سەرچاوەکان

سەرچاوەکان بەزمانی کوردی:

1. ئاورۆن، یایر، وەرگێڕانی مهاباد قەرەداغی(2019). جینۆساید، ڕووەتێورییەکانی لێکۆڵینەوە لە جینۆ ساید، هەولێر، چاپخانەی شەهاب.

سەرچاوەکان بەزمانی عەرەبی:

1. البراك، فاضل، (1985). المدارس اليهودية والايرانية في العراق، ط2، بغداد.

2. بغورة، الزواوى (2012). مفهوم الخطاب في فلسفة ميشيل فوكو، القاهرة، المجلس الاعلى للثقافة

3. جبارة، صفاء (2012). الخطاب الاعلامى بين النظرية والتطبيق، عمان، دار اسامة للنشر والتوزيع.
4. جان ماري دانكان، ترجمة محمد عرب صاصيلا،(1997).علم السياسة، بيروت، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر.
5. شومان، محمد (2007). تحليل الخطاب الاعلامى اطر نظرية ونماذج تطبيقية،،القاهرة، الدار المصرية اللبنانية.
6. صاصيلا، محمد عرب، (1997) علم السياسة، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، بيروت.
7. عبدالعزيز، بركات (2012). مناهج البحث الاعلامى، القاهرة، دار الكتاب الحديث.
8. عبدالمقصود، هشام (2012). دراسات في تحليل الخطاب، القاهرة، دار العالم العربي.
9. عبدالجبار، فالح واخرون، ترجمة عبدالالة النعيمي(2006). الاثنية والدولة، الاكراد في العراق وايران وتركيا، معهد الدراسات الاستراتيجية، بيروت.
10. المندلاوى، جمال حسن (2011). الكورد الفيليون الامس والغد، العراق، أربيل.

سەرچاوەکان بەزمانی ئینگلیزی:

1) Human Rights Organization For Fayli Kurds، Rozh Jornal، 1، (1993، p.16) Stock--olm:Sweden

2) Johnson، C.K. (1990) The History and Sociology of Genocide: Analysis and Case-Studies، New Haven and London: Yale University Press

3) Lang، B. (2005) The evil in genocide. In: R، John(eds.) Genocide and Human-Rights: A philosophical Guide. New York: Macmillan

4) ONeill، K، L. & Hinton، A. L. Genocide، Truth، Memory، and Representation:-An Introduction.، Duke University Press، 2009(pp.1-26). New York، Retrieved from-https://doi.org/10.1515/9780822392361-002

توێژینەوەکان:

یەکەم: توێژینەوەی کوردستانی:

- صالح، سوزان کەریم (2014). ڕەوشی سیاسی کوردە فەیلییەکان لە عیراقدا 1958- 1980) توێژینەوەیەکی مێژووییە. نامەی ماستەری بلاونەکراوە، کۆلیژی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی.

دووەم: توێژینەوەی عیراقی:

- الجاف، سيناء صلاح عباس (2014). الكورد الفيليون - دراسة نثروبولوجية في مدينة بغداد، رسالة ماجستير غير منشورة كلية الآداب جامعة بغداد

گۆڤارەکان:

1. دەقی پەیماننامەی ڕێگرتن و سزادانی تاوانی جینۆساید، وەرگێڕانی شەفیقی حاجی خدر(2018) گۆڤاری ئەنفالناسی، ژمارە (2)، سلیمانی.
2. جەمال، کەنار(2013). گەلی کورد و تاوانی جینۆساید. گۆڤاری کەوانە، سلیمانی ژمارە(22).

3. گوڵ، د.مارف عومەر، پۆلێنکردنی تاوانەکانی ئەنفال، بە گوێرەی جۆرەکانی جینۆساید، گۆڤاری سەنتەری برایەتی.

بخصوص بحوث ضمن الكتب:

- غلام، اسراء نوری (2021). الكرد الفيليون في العراق، جدلية المواطنة وتراجيديا التهجير, تموز ديموری، دمشق، سوريا.

- بطاطو، حنا، (2015).العراق الطبقات الاجتماعية، المجلد الاول، القاهرة، مركز الدراسات الاستراتيجية- مؤسسة الاهرام.

السياسة الاعلامية والدعائية للنظام العراقي في الإبادة الجماعية للكورد الفيليين عام 1981-1980 كنموذج.

ملخص البحث

هذا البحث بعنوان السياسة الاعلامية والدعائية للنظام العراقي في الإبادة الجماعية للكورد الفيليينعام 1981-1980 كنموذج. أهمية البحث: يتضمن عرض الوثائق والعثور على اعداد صادرة من جريدة الثورة وعرضها على الحضور في الكونفرانس(المؤتمر) العلمي الدولي ليصبح قضية دولية ويشمل اهمية البحث ايضا الجوانب الإعلامية والدعائية للنظام العراقي، ووسائلةا الإعلامية، جريدة الثورة على وجة الخصوص التي كانت لسان حال حزب البعث، والتي كانت تروج بشكل علني للسماح بطرد وابادة الكرد الفيليين بحجة انهم ايرانيين وليسوا عراقيين. يُعد هذا البحث بحثا وصفيًا ويعتمد على أسلوب تحليل المحتوى، اما حدود البحث يتضمن (جريدة الثورة خلال عام (1981-1980)، توصل البحث إلى عدة استنتاجات اهمها بعد وصول نظام البعث إلى السلطة، واجه الكوردالفيلية حملة إبعاد وإبادة عنيفة على أساس انهم من أصل إيراني. وفقًا للمرسوم 666، حُرموا رسميًا من جنسيتهم وصودرت ممتلكاتهم وتعرضوا لهجمات عنيفة بقتل الرجال والاطفال واغتصاب النساء وهو أمر قل نظيرة في التاريخ. وأخيراً قدمت الباحثة عدة توصيات اهمها -1 اعتبار قضية إبعاد وقتل الكرد الفيليين بالإبادة الجماعية ليتم تدويلها.-2 القيام بحملات مختلفة والتعريف بالكرد الفيليين اكثر لتكوين الرأي العام بشأنهم.

This study is entitled the media of the Iraqi regime and its campaign policy in the genocide of the Faili Kurds 1980-1981 as an example.

Abstract

This study is entitled the media of the Iraqi regime and its campaign policy in the genocide of the Faili Kurds 1980-1981 as an example.The study aims to present the evidence and documents and reveal the Al-Thawra newspaper series and present it at this international scientific conference to become an international issue. The importance of the research included the campaign and the media aspects of the Iraqi regime in the media in general and Al-Thawra newspaper in particular، as the Baath Party published and claimed publicly to allow the expulsion and elimination of the Faili Kurds under the pretext that they are Iranians، not Kurds.

The study is descriptive and depends on the method of content analysis. The study sample was Al-Thawra newspaper (1980-1981). The study reached a number of conclusions، the most important of which is that after the start of the rule of the Baath regime، Faili Kurds were subjected to severe attacks. From deportation and exclusion، claiming that their origins are Iranian، and based on an article. 666، were denied to be Iraqi civilians. Their property was confiscated and they were subjected to cruel and brutal attacks. Women took and killed men and children in a manner unprecedented in history.

Finally، the researcher made some recommendations، the most important of which are:

1- Considering the issue of expelling the Faili Kurds and exterminating them as an international issue.

2- Carrying out various campaigns to raise awareness about the Faili Kurds and raise public opinion.

پاشکۆ (1)

نص القرار المرقم ٤٧٤ في ١٩٨١/٤/١٥

استنادا الى أحكام الفقرة (أ) من المادة الثانية والاربعين من الدستور المؤقت قرر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتاريخ ١٩٨١/٤/١٥ مايلي :-

١- يصرف للزوج العراقي المتزوج من امرأة من التبعية الايرانية مبلغ قدره اربعة آلاف دينار اذا كان عسكريا والفان وخمسمائة دينارا اذا كان مدنيا في حالة طلاق زوجته أو في حالة تسفيرها الى خارج القطر.

٢- يشترط في منح المبلغ المشار اليه في الفقرة (١) من هذا القرار ثبوت حالة الطلاق او التسفير بتأييد من الجهات الرسمية المختصة واجراء عقد زواج جديد من عراقية.

نص كتاب مجلس قيادة الثورة - مكتب امانة السر السري والشخصي ٢٤٦٩/١٢/٣١ في ١٩٨١/٤/٢٢

تشير الى قرار مجلس قيادة الثورة المرقم ٤٧٤ في ١٩٨١/٤/١٥.

تقرر مايلي :-

أ- يصرف المبلغ المشار اليه في القرار اعلاه للمتزوج من ايرانية قبل نفاذ القرار المذكور ممن يبادر الى طلاق زوجته وعدم العودة لمطلقته ولايصرف المبلغ في حالة الزواج من ايرانية بعد نفاذه ولو بادر بتطليقها بعد ذلك.

٢- عند ايقاع الطلاق تقوم وزارة العدل باشعار وزارة الداخلية لتقوم الاخيرة من جانبها بتسفير المطلقة المذكورة الى خارج القطر.

٣- يلزم الشخص الذي استفاد من قرار مجلس قيادة الثورة اعلاه بعدم الزواج ثانية من ايرانية وفي حالة زواجه يسترد منه كافة المبلغ.

في الدوائر الرسمية وشبه الرسمية ومؤسسات القطاع الاشتراكي، كل عراقية
باجنبي". اذا كانت الزوجة تبعية ايرانية والزوج عراقي سمح للزوجة بالبقا
شجع النظام الأزواج على طلاق زوجاتهم بعرض المال عليهم كما نص قرا
قيادة الثورة المرقم ٤٧٤ في ١٩٨١/٤/١٥ " يصرف للزوج العراقي المتز
امرأة من التبعية الايرانية مبلغ قدره اربعة آلاف دينار اذا

پاشكۆ (2)

بسم الله الرحمن الرحيم

مجلس
قيـادة الثـورة

رقـم القرار / ٤٨٥
تاريخ القرار /٢١/٤/١٩٨١

قـــرار

استنادا الى أحكام الفقرة (آ) من المادة الثانية والاربعين من الدستور المؤقت قرر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتاريخ ٢١/٤/١٩٨١ ما يلي : ـ

١ ـ تمدد المدة الوارد ذكرها في الفقرة (٥ ـ ب) من قرار مجلس قيادة الثورة المرقم (١٨٠) في ٣/٢/١٩٨٠ لمدة ستة اشهر اخرى . ويستثنى من ذلـك زوجات العراقيين الايرانيات الأصل .

٢ ـ تتولى الجهات المختصة تنفيذ هذا القرار .

صدام حسين
رئيس مجلس قيادة الثورة

پاشکۆ (3)

بسم الله الرحمن الرحيم

مجلس
قيادة الثورة

رقم القرار / ٢٠٠
تاريخ القرار /٢/٧/١٩٨٠

قرار

استنادا الى أحكام الفقرة (آ) من المادة الثانية والاربعين من الدستور المؤقت قرر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتاريخ ٢/٧/١٩٨٠ ما يلي : ـــ

١ ـــ لا يسمح للاجنبي الذي اقام في العراق قبل نفاذ هذا القرار ، او يقيم فيه مدة خمس سنوات ، الاستمرار في اقامته لأي سبب كان ، ولوزير الداخلية ، بناءً على مقتضيات المصلحة العامة وباقتراح من الجهة الرسمية المنتفعة ، تمديد اقامة الاجنبي مدة لا تزيد على ثلاث سنوات اخرى .

٢ ـــ لا يعمل بأي نص يتعارض مع احكام هذا القرار .

٣ ـــ لوزير الداخلية اصدار التعليمات لتسهيل تنفيذ هذا القرار .

٤ ـــ ينشر هذا القرار في الجريدة الرسمية ، ويتولى وزير الداخلية تنفيذه .

صدام حسين
رئيس مجلس قيادة الثورة

پاشکۆ (4)

الرئيس القائد: سنستمر ننير الدرب بروحنا ودمائنا حتى تنتصر ارادة الامة وترتفع علم الثورة العربية

الثورة

ATH - THAWRA - Thursday 3 April No. 3682

جريدة حزب البعث العربي الاشتراكي

الرئيس صدام حسين يزور الجامعة المستنصرية ويقسم:

والله والله والله وبحق كل ذرة في تراب الرافدين

الدماء الطاهرة التي سالت في «المستنصرية» لن تذهب سدى

روح مبادئ ثورة تموز اصبحت لها جذور عميقة في ارض الرافدين واصبحت قاماتها عالية وقممها وقادتها تشرف وتطل على الوطن العربي واصبحت جذورها اعمق من محاولاتهم

اكد السيد الرئيس القائد صدام حسين ان قطرات الدماء الطاهرة التي سالت في الجامعة المستنصرية يوم امس الاول بسبب الحادث الاجرامي لن تذهب سدى.

السيد الرئيس يتسلم رسالة من الرئيس السوداني تتضمن الموافقة على الاعلان القومي

ثورة البعث.. تواصل تعزيز نهجها النضالي بالتلاحم الوثيق مع الجماهير

الرئيس صدام حسين يستقبل الشاذلي القليبي

پاشکۆ (5)

بسم الله الرحمن الرحيم

مجلس
قيادة الثورة

رقم القرار / ٦٦٦
تاريخ القرار /٧/٥/١٩٨٠

قرار

استنادا الى أحكام الفقرة (آ) من المادة الثانية والاربعين من الدستور المؤقت قرر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتاريخ ٧/٥/١٩٨٠ ما يلي :-

١ - تسقط الجنسية العراقية عن كل عراقي من اصل اجنبي اذا تبين عدم ولائه للوطن والشعب والأهداف القومية والاجتماعية العليا للثورة .

٢ - على وزير الداخلية ان يأمر بابعاد كل من اسقطت عنه الجنسية العراقية بموجب الفقرة (١) ما لم يقتنع بناء على اسباب كافية بأن بقاءه في العراق أمر تستدعيه ضرورة قضائية او قانونية او حفظ حقوق الغير الموثقة رسمياً .

٣ - يتولى وزير الداخلية تنفيذ هذا القرار .

صدام حسين
رئيس مجلس قيادة الثورة

پاشکۆ (6)

بسم الله الرحمن الرحيم

مجلس
قيادة الثورة

رقم القرار / ٩٥٨
تاريخ القرار /١٩٨٠/٦/١٥

قرار

استنادا الى أحكام الفقرة (آ) من المادة الثانية والاربعين من الدستور المؤقت قرر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتأريخ ١٩٨٠/٦/١٥ ما يلي : ـ

١ ـ تضاف عبارة (فيما عدا الفقرة (٥) من ذات القرار) الى اخر الفقرة (١) من قرار مجلس قيادة الثورة المرقم (٥١٨) في ١٩٨٠/٤/١٠ على ان تقتصر على الحالات السابقة لصدوره فقط .

٢ ـ يتولى وزير الداخلية تنفيذ هذا القرار .

صدام حسين
رئيس مجلس قيادة الثورة

پاشكۆ (7)

القسوه لدى صدام حسين ....تبعيه ....

الثورة ١٩٨١/٢/١٦ (٣)

النص الكامل للحديث المهم للسيد الرئيس القائد صدام حسين

خلال توديعه وجبة جديدة من مقاتلي الجيش الشعبي المتوجهين الى جبهات القتال

العراقيون قادرون على ان يحتلوا مكانهم في الدفاع عن العراق والامة العربية

لابد من المحافظة على العزة والشرف والوطنية والسيادة كقيم اساسية في حياة الشعب العراقي

روح الشهداء لم تغب واريجها سيظل في سماء العراق والامة العربية

● مستعدون لتجديد الجبهة بدماء جديدة

● اعمال شنيعة وغير مشروعة

● قانون جديد

● العراقيون يقاتلون بشهامة وبسالة

● بارك الله بكم وبكل جندي عراقي وكل ضابط باسل

● العراق المبدع الكبير

"اجتثوا من أرض العراق لكي لا يدنسوا تربة العراق ولا يدنسوا هواء العراق ولا يدنسوا الدم العراقي عندما تمتزج دماؤهم بدماء العراقيين بالتزاوج.. وهكذا أجتثتهم الثورة من الجذور لكي تنهيهم وتبقي العراقي الصافي الأبي الوطني الشريف الذي لا يقبل الذل مرفوع الجبين يبقى دائما وابدا....اطفالا ونساء..شيوخا ورجالا ومن اعمار أخرى...." صدام حسين....جريدة الثورة ١٩٨١/٢/١٦.